

Historiallinen Aikakauskirja 100 vuotta

Pirkko Leino-Kaukiainen

Historiallinen Aikakauskirja alkoi ilmestyä 7.5.1903. Sen toimitus piti lehden tehtävänä herättää kotimaista keskustelua kansainvälisesti merkittävistä historiantutkimuksen suuntauksista, tiedottaa yleisölle alan julkaisuista ja tutkimustuloksista sekä herättää harrastusta historiaa kohtaan. Tehtävä on pysynyt suhteellisen muuttumattomana sadan vuoden ajan. Onko se vielä 2000-luvun missio?

■ *Historiallinen Aikakauskirja* on toiminut sata vuotta suomalaisen historiantutkimuksen kentässä ja on tieteenalansa johtava suomenkielinen lehti. Sen omat vaiheet ja vaikutukset tunnetaan kuitenkin varsin heikosti. Siitä ei ole kirjoitettu yhtenäistä historiaa, joten tienviittana tässä sen vaiheiden tarkastelussa toimivat itse lehden vuosikerat.

Poikkeuksen Aikakauskirjan laihassa historiassa tekee lehden syntyvaihe, joka tunnetaan hyvin. Pirkko Rommi on perusteellisesti tarkastellut sitä 1978 ilmestyneessä artikkelissaan, joka on ainoa tieteellinen tutkimus lehden omasta historiasta.¹ Lisäksi Pekka Ahtiaisen Gunnar Suolahtea ja Jukka Tervosen J. R. Danielson-Kalmaria koskeviin väitöskirjoihin sisältyy analyysi Historiallisen Aikakauskirjan synnystä ja alkuvaiheen tieteellisestä toimintaympäristöstä.²

Pirkko Rommin artikkeli käsittää Aikakauskirjan historian aina vuoteen 1928, ja se antaa kattavan kuvan lehden sisällöstä, painotuksista ja tieteellisistä debaateista, joita lehden palstoilla käytiin. Artikkeleihin sisältyy tietoja lehden levikistä, taloudesta ja markkinoinnista.

Lisä Aikakauskirjan historiaan löytyy erilaisista juhla kirjoituksista ja katsauksista, joita on julkaistu lehden vuosipäivinä ja joista ensimmäinen ilmestyi jo 1908.³ Vuoden 1928 ensimmäisessä numerossa Gunnar Suolahti muisteli lehden dramaattisia perustamistapahtumia, ja myöhemmältä ajalta mainittakoon muun muassa Eino E. Suolahden, Jalmari Jaakkolan ja Eino Jutikkalan kirjoitukset.⁴ Tietoja Aikakauskirjasta sisältyy myös lehdessä julkaistuihin Suomen Historiallisen Seuran ja Historian Ystävien Liiton toimintakertomuksiin ja *Historialliseen Arkistoon* painettuihin seuran pöytäkirjoihin.

Näitä on käytetty pääasiallisina tiedonlähteinä tässä katsauksessa, jossa keskitytään poimimaan esiin tärkeimmät muutokset lehden julkaisuolosuhteissa ja pyritään antamaan karkea käsitys lehden tavoitteista. Miten noita tavoitteita on toteutettu ja miten niissä eri aikoina on onnistuttu, ei näin suppeassa ja yleisluontoisessa katsauksessa ole mahdollisuutta pohtia.

Aikakauskirjan arkisto on talletettuna Kansallisarkistoon vuoteen 1974 saakka.⁵ Lisäksi lehteä koskevaa aineistoa löytyy entisten päätoimittajien yksityiskokoelmista ja Suomen Historiallisen Seuran sekä Historian Ystävien Liiton arkistoista, jotka myös ovat Kansallisarkistossa. Tutkimuksen aineistosta ei ole pulaa sillä, joka joskus ryhtyy laatimaan tutkimusta tämän tiedelehden pitkästä historiasta.

■ *Perustettiin lehti*

Historiallisen Aikakauskirjan perustamispäivä oli 9. marraskuuta 1902. Päätoimittajak-si ryhtyi dosentti Gunnar Palander (Suolah-

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1903 ENSIMÄINEN VUOSIKERTA

TOIMITUS:
GUNNAR PALANDER
KAARLO BLOMSTEDT
K. R. BROTHERUS

Tästä se alkoi.

ti) ja toimitussihteeriksi maisteri Kaarlo Blomstedt. Vielä ennen joulua 1902 ilmestyi näyttenumero, joka tarvittiin lain vaatiman julkaisuluvan hankkimiseen. Tuolloin elettiin sortovuosien raskaimpia aikoja, ja lehtien perustaminen oli vaikeaa. Aikakauslehdien käynnistäminen onnistui kuitenkin helpommin kuin sanomalehden, ja tieteelliset lehdet olivat erikoisasemassa. Venäjäläkin sensuuriviranomaiset katsoivat, että koulutetut ja valistuneet henkilöt pystyivät käsittelemään mutkikkaampia asioita kriittisesti, kun taas rahvaan mielipiteisiin oli helppo vaikuttaa ja siksi myös sille suunnattuja lehtiä tuli valvoa tarkemmin.

Aikakauskirja ei selvinnyt ongelmitta sensuurin neulansilmän läpi. Lupa-anomus pantiin vireille marraskuussa 1902, ja siinä korostettiin erityisesti lehden tieteellistä luonnetta, sillä painoviranomaiset olivat kovin herkkiä vainuamaan politiikkaa kaikissa julkaisuhankkeissa. Historiahan tunnetusti oli

aihepiiri, joka tarjosi politiikan tekijöille runsaasti aineksia. Siksi lehden tarkoitus oli muotoiltava varovaisesti. Paikallinen painoasiamies antoi päätoimittajasta puoltavan lausunnon, mutta takavarikoi silti lehden näyttenumeron, joten se ei päässyt julkisuu-teen ennen myönteistä lupapäätöstä.

Julkaisulupa viipyi painoasiain ylläpitämisessä, eikä Palanderin kyselyihin tullut selkeää vastausta. Pirkko Rommin mukaan syy viivytykseen oli anomuksen maininta siitä, että Aikakauskirja tulisi edistämään historian harrastusta maassa etenkin opiskelijoiden ja historian opettajien keskuudessa. Samaan aikaan venäläiset juuri kritikoivat voimakkaasti historian opetuksen ja oppikirjojen sisältöä.⁶ Kuukausia asian ympärillä vallitsi hiljaisuus. Jännitys tiivistyi toimituksessa, sillä ensimmäinen numero oli tarkoitus julkaista toukokuussa 1903 professori J. R. Danielsonin 50-vuotispäivänä. Huhtikuu oli jo ohi puolivälin, kun Palander kääntyi ongelman kanssa Danielsonin puoleen. Tämä oli yliopiston vs. sijaiskansleri ja oli muissa asioissa menossa kenraalikuvernöörin audienssille. Hän lupasi siinä yhteydessä ottaa esiin myös Aikakauskirjan kohtalon. Huhtikuun 25. päivän iltana hän soitti Palanderille ja ilmoitti saaneensa lupauksen siitä, että julkaisulupa myönnetään. Danielson tuli näin tietämättään

1. Pirkko Rommi 'Pro historia rerum gestarum: Historiallisen Aikakauskirjan ensimmäinen neljännesvuosisata', *Historiallinen Aikakauskirja (HAIk)* 2/1978, 103–150.

2. Pekka Ahtiainen (1991) *Kulttuuri, yhteisö, yksilö: Gunnar Suolahti historiatutkijana*. Historiallisia Tutkimuksia (Hist. Tutk.) 162. Helsinki: Suomen historiallinen seura (SHS); Jukka Tervonen (1991), J. R. Danielson-Kalmari: *Historiantutkija ja -opettaja*. Hist. Tutk. 163. Helsinki: SHS.

3. A. M. Tallgren 'Historiallinen Aikakauskirja 5-vuotias', *HAIk* 1908, 30–41; ks. myös 'Historiallinen Aikakauskirja, sen tilaajat ja historian harrastus maassamme' (Kaksi H. A:n lukijaa), *HAIk* 1915, 109–110.

4. Gunnar Suolahti 'Kun Historiallinen Aikakauskirja alkoi: 25-vuotismuisto', *HAIk* 1/1928, 1–6; Eino E. Suolahti 'Historiallinen Aikakauskirja 50-vuotias', *HAIk* 1/1953, s. 46–54; Jalmari Jaakkola 'Uudelle taipaleelle lähdeä: Toukokuun 7 p:n muistojen johdosta', *HAIk* 1/1953, 10–13; Eino Jutikkala 'Historiallinen Aikakauskirja syntyyssään ja nyt', *HAIk* 2/1978, 99–101.

5. Arkistoluettelo 630:14.

6. Rommi (1978) 197–108.

Gunnar Suolahti, päätoimittaja 1903–11. Museovirasto.

vaikuttaneeksi oman juhlijulkaisunsa ilmestymiseen. Päivänsankarin kuvalla varustettuna se saatiin juuri ja juuri painosta juhlapäivän aamuna.

Danielsonin osuus Historiallisen Aikakauskirjan taustavoimana ei kuitenkaan rajoitu vain tähän tapahtumaan. Hän oli tullut jo 1890-luvulla vakuuttuneeksi siitä, että Suomessa tarvittaisiin historian alalle tieteellinen aikakauslehti. Alkuun ajatuksena oli kehittää Suomen Historiallisen Seuran julkaisemasta *Historiallisesta Arkistosta* vähintään kahdesti vuodessa ilmestyvä aikakauskirja. Tämä oli tieteellinen sarjajulkaisu, jonka ensimmäinen nide oli jo vuodelta 1866. Ajatus kompastui kuitenkin siihen, että epäiltiin kirjoittajakunnan innostumista asiaan.

Nuorten tutkijoiden muodostamassa Historiallisessa Yhdistyksessä lehden perustamisesta keskusteltiin vuonna 1891, mutta uskallusta hankkeen toteutukseen ei löyty-

nyt. Vasta uuden vuosisadan alussa tehtävän ottivat Saksassa opiskelleet tutkijat Gunnar Palander (Suolahti) ja U. L. Lehtonen. Heidän tavoitteenaan oli saada ”oma äänenkannattaja” yhteisille tutkimusintresseilleen, sillä heillä oli tarve käydä keskustelua kollektiivisen ja individualistisen historiantutkimuksen välillä. Vaikka muodollisia yhteyksiä ei ollut, Aikakauskirja oli henkisesti Historiallisen Yhdistyksen lehti.

Danielsonin nimi esiintyy Historiallisen Aikakauskirjan avustajaluettelossa ensimmäisenä, ja hän olikin tuossa vaiheessa alan johtavin nimi, joka oli tuttu suurelle yleisölle Suomen autonomian perusteita koskevien tutkimustensa ansioista. Avustajina esiintyivät myös muut johtavat tutkijat, eikä kielikysymyksiin toiminut asiassa vedentakajana. Poliittista jännitettä oli tosin ilmassa juuri Danielsonin juhlanumeron ja onnitteleadressin yhteydessä, sillä hän oli leimallisesti vanhasuomalainen, ja siksi muutammat ruotsinmieliset ja perustuslaillista suuntausta kannattaneet tutkijat jättäytyivät mielenosoituksellisesti pois julkiselta onnitelijoiden listalta.

Ainoastaan yksi nimi avustajaluettelosta puuttui, nimittäin G. Z. Yrjö-Koskinen. Hän oli elossa vielä lehden perustamisen aikaan, mutta vetäytynyt kokonaan tieteen parista valtiollisiin tehtäviin. Hän kuoli marraskuussa 1903, joten vuoden viimeisessä numerossa ilmestyivät Ernst Neoviuksen (Nevanlinna) muistosanat hänelle. Yrjö-Koskinen asema oli hieman arka asia, joten muistosanatkin kirjoitettiin ”lyhemmän kaavan mukaan”. Niitä seurasi monin verroin pitempi kirjoitus, jonka Gunnar Palander oli laatinut saksalaisen historiantutkija Theodor Mommsenin poismenon johdosta.

Kun tiedetään, että historia tarjoaa runsaasti mahdollisuuksia poliittiseen käyttöön ja sitä oli käytetty Suomen autonomian puolestusaseena, voisi kysyä, kätkeytyikö tieteellisen lehden perustamisen taakse ajatus jonkinlaisesta poliittisesta vaikuttamisesta. Tällaisesta ajattelusta ei kuitenkaan näy mitään merkkejä. Aikakauskirjan perustamisen taustalla oli tutkijoiden tarve käydä julkista keskustelua. Ajatus omasta lehdestä oli ollut vuosia vireillä, ja kun vielä sopivat,

Historiallinen Aikakauskirja

tarjotaan täten tilattavaksi vuodeksi 1907.

Ollen alallaan ainoa suomalainen aikakauskirja, pyrkii se edelleenkin toteuttamaan ohjelmaansa levittämällä ajan vaatimaa historiallista tietoa ja sivistystä kansaamme. Aikakauskirjan tarkoituksena on esiintyä *kansantajuisena ja sisältöltään erikoisesti suomalaisen yleisön harrastuksiin soveltuvana*. Se käsittää itsenäisiä kirjoituksia sekä koti- että ulkomaan historian alalta, selontekoja ilmentyneistä teoksista, katsauksia kirjallisuuteen ja tietoja sekä uutisia merkellisimmistä tapahtumista historian työmailla ulkona ja kotona. Sitäpaitsi vuoden viimeinen numero tulee sisältämään luettelon vuoden kuluessa ilmestyneistä suomalaisesta tai suomalaisten henkilöiden kirjottamasta historiallisesta kirjallisuudesta.

Arvoisaa avustustaan ovat antaneet ja vastedeskin luvanneet antaa m. m. *Julius Ailio, Henry Blaudet, Kaarlo Blomstedt, Carl v. Bonsdorff, Tor Carpelan, Jaakko Gummerus, Arvi Grotenfelt, Kustavi Grotenfelt, O. A. Hainari, Yrjö Jahnsson, Antti Kaasalainen, U. L. Lehtonen, K. O. Lindeqvist, Gunnar Lindström, Oskari Mantere, K. R. Melander, Ernst Nevanlinna, Heikki Ojansuu, E. G. Palmén, A. F. Puukko, K. V. Rauhala, Edv. Rein, G. Rein, Juhani Rinne, A. Silander, Alma Söderhjelm, V. Tarkiainen, V. Voionmaa, K. Österbladh, y. m.*

Historiallinen Aikakauskirja tulee ensi vuoden alusta ilmestymään säännöllisesti joka toinen kuukausi eli kuusi kertaa vuodessa noin kahden ja puolen painoarkin vahvuissa vihoissa. Asiamiesten kautta se maksaa *neljä markkaa*. Tilaukset voidaan tehdä joko suoraan toimitukselta, asiamiehiltä tai kaikista postikonttoreista. Tänäkin vuonna saavat *kansa- ja kiertokoulujen opettajat sekä seminaarien ja oppikoulujen oppilaat vuosikerran kahdella markalla*, jos tilaavat suorastaan toimitukselta tai asiamiehiltä. Halukkaita asiamiehiä vastaanotetaan ja myönnetään heille joka *viidestä vuosikerrasta kuudes ilmaiseksi*.

Arvoisia tilaajia pyydetään tilauslistaan merkitsemään nimensä, arvonsa ja osoitteensa.

Tilauslistat pyydetään palauttamaan maist. A. M. Tallgrenille, os. Helsinki, Korkeavuorenkatu 39.

Gunnar Suolahti,
päätoimittaja.

K. R. Brotherus,
A. M. Tallgren,

Atle Vilskman,
A. R. Cederberg.

lehtityöhön halukkaat henkilöt löytyivät, kaikki lehden tekoon tarvittavat ainekset kohtasivat.

■ *Tiedettä ja tiedon julkistamista*

Toimittajat pohtivat uuden julkaisun tarpeellisuutta näytenumeroon sisältyvässä ohjelmakirjoituksessa.⁷ Ensinnäkin todettiin, että ulkomailla vastaavia aikakauskirjoja oli useita ja niillä oli tunnettu ja tunnustettu asemansa, mutta Suomessa tällainen julkaisumuoto oli historian alalla uusi. Se ei tietenkään ollut meillä tuntematon, sillä hyvin monille tieteenaloille oli jo 1800-luvun kuluessa perustettu julkaisusarjoja ja lehtiä, joita ilmestyi sekä ruotsiksi että myös suomeksi. Ulkomailta levisi Suomeen säännöllisesti kymmenittäin julkaisuja, joiden välityksellä tutkijat, kuten muukin yleisö, saattoivat vaivatta seurata historiallista kirjallisuutta.

Suomessa oli tilattu ja luettu muissa Pohjoismaissa ilmestyneitä historia-alan tieteellisiä julkaisuja. Kotimaiseen tulokkaaseen verrattuna ne kaikki olivat huomattavan vanhoja. Tukholmassa alkoi *Historisk Tidsskrift* 1881, mutta Tanskan samanniminen lehti oli jo vuodelta 1840 ja Norjassakin, myös samanniminen *Historisk Tidsskrift*, oli perustettu 1870. Yksimielisyyttä lehden hyvästä nimestä osoittaa myös se, että Suomessa alkoi 1916 ilmestyä *Historisk Tidsskrift för Finland*.

Historiallisen Aikakauskirjan ensimmäiseksi tehtäväksi toimitus nosti sen, että suomalaisten historiantutkijoiden tuli ehdottomasti tutustua ulkomaisiin tutkimustuloksiin niin laajalti ja niin tarkasti kuin suinkin. Pelkkä tutustuminen ei riittänyt, vaan näistä tutkimuksista piti myös päästä keskustelemaan. Oli tarkasteltava sitä, mikä oli kotimaisen tutkimuksen kannalta varteen otettavaa, mikä oli suomalaisen tutkimuksen suhde kansainvälisesti merkittäviin näkökulmiin sekä tutkimustuloksiin ja miten ulkomaiset tutkimukset saattoivat vaikuttaa kotimaisten tutkijoiden työhön. Tutkijoille oli tarjottava mahdollisuus säännöllisesti ilmaista kantansa oman tieteenalansa kehitykseen, eikä tähän ollut mahdollisuutta muissa lehdissä.

Keskustelu historiatieteen keskeisistä kysymyksistä tieteellisten seurojen sisällä levisi aikaisemmin yleisön tietoisuuteen kulttuuripoliittisten aikakauslehtien kautta. Näistä Historiallisen Aikakauskirjan synty-aikoihin erityisen tärkeitä olivat *Finsk Tidsskrift* ja *Valvoja*. Kummankin toimituksessa oli mukana historiantutkijoita. Edellisen toinen toimittaja oli yleisen historian professori M. G. Schybergson, ja lehdellä oli vahva kytkentä akateemiseen maailmaan. Sen artikkeliaineistossa kirjallisuus ja historia – tässä järjestyksessä – muodostivat 1900-luvun alussa kaksi ehdottomasti suosituinta aihepiiriä, ja kirjallisuusarvosteluissa kiinnitettiin heti kaunokirjallisuuden jälkeen eniten huomiota historiaan, muistelmiin ja elämäkertoihin.

Samaa voi sanoa *Valvojasta*, jonka ensimmäinen päätoimittaja oli J. R. Danielson. Myös toinen historioitsija, professori E. G. Palmén toimi 1880-luvun lopulla lehden päätoimittajana ja kirjoitti runsaasti vielä 1900-luvun alussa. Valvojan kiinnostuksen kohteet muistuttivat kovin paljon ruotsinkielisen kumppanin sisältöä: kaunokirjallisuutta, kirjallisuuden historiaa, historiaa, kasvatus- ja koulutuskysymyksiä, politiikkaa. Sekä *Valvojan* että *Finsk Tidsskriftin* palstoilla käsiteltiin myös ajankohtaisia tieteen lähestymistapoja ja tutkimussuuntauksia. Kummassakin kirjoitettiin muun muassa darwinismista, joka oli 1800-luvun jälkipuoliskon suuria kiistakysymyksiä. Samoin historian piirissä 1900-luvun taitteessa nousutta lamprechtilaisuutta ja siihen liittyvää keskustelua individualistisesta ja kollektiivisesta lähestymistavasta käsiteltiin *Valvojassa* ennen Historiallisen Aikakauskirjan perustamista.⁸ Kun vielä lisätään se, että myös sanomalehdissä julkaistiin arvosteluja ja esittelyjä ainakin merkittävimmistä kotimaisista teoksista, voi sanoa, että historioitsijoilla oli Suomessa tilaisuuksia julkaista lyhyempiä ja pidempiä kirjoituksiaan. Eikä sen puuttumista varsinaisesti valitettukaan.

Toinen tehtävä uudella julkaisulla oli ”saattaa tutkijaimme mietteet maamme suuren suomenkielisen yleisön laajoihin keroksiin”, kuten lehti asian ilmaisi. Tavoitteena oli etsiä yleisöltä ymmärrystä histo-

U. L. Lehtonen, päätoimittaja 1911–27. Museo-
virasto.

riaa kohtaan ja antaa sille tietoja alan uudesta kirjallisuudesta. Julkaisu oli siis aiottu ”yhdyssiteeksi suomalaisten tutkijain ja suomalaisen yleisön välille”, joten toimittajat katsoivat työskentelevänsä historiallisen tiedon ja historiallisen sivistyksen edistämiseksi Suomessa. Ja lehti jatkoi aiheesta:

”Jos tiedemies ututteralla työllänsä on jotakin entisyytemme kohtaa valaissut, pyrimme tekemään hänen usein vaikeatajuisen ja vieraskielisen teoksensa merkityksen jokaiselle selväksi. Jakelemalla hänen tekaisemiansa tieteellisiä lastuja toivomme saavamme yleisön paremmin käsittämään hänen laajempienkin töittensä laatua sekä seuraamaan niitä harrastuksia, jotka kulloinkin historiantutkijain keskuudessa liikkuvat.”

Lehden sisältö tulisi koostumaan ”lyhyenlaisista itsenäisistä kirjoituksista kotimaan

sekä ulkomaitten historiasta” ja selonteoisista uusimmasta kirjallisuudesta. Kirjallisuusarvostelu ei sanana ohjelmakirjoituksessa esiinny, mutta sellaisia lehdessä oli alusta lähtien. Niiden jälkeen otettiin tavaksi julkaista lyhyempiä tiedonantoja kirjallisuudesta ja tiedeuutisia, kuten esimerkiksi tietoja tulevista teoksista, yhdistysten toiminnasta ja yliopistojen virkanimityksistä. ”Kirjoituksen esitystapa on koetettu saada mahdollisimman helpotajaiseksi, jotta aikakauskirjamme todella voisi tyydyttää laajankin yleisön lukuhalua”, lehdessä luvattiin.

Miten yleisö otti lehden vastaan? Toimitus oletti, että se saisi alkuun noin parinsadan kappaaleen levikin, mutta kiinnostus yllätti. Jo ensimmäistä vuosikertaa tilattiin noin 600 kappaletta, ja tämä antoi mahdollisuuden tehdä paksumpaa lehteä kuin oli ajateltu. Alkuinnostuksen jälkeen lehden levikki kuitenkin kääntyi laskuun. Vuonna 1911 sillä oli noin kolme sataa tilaajaa. Vaikka määrää saatiin hetkeksi nostettua, maailmansodan vuosina laskusuunta jatkui. Toimituksen näkökulmasta vaikeuksia tuotti tasapainottelu tieteellisen ja yleistajuisen sisällön välillä.

■ *Lehtosen lehti*

Historiallisen Aikakauskirjan toimituksen alkuinnostus vaihtui muutamassa vuodessa arkirutiineiksi. Tuli päätoimittajan vaihdoksen aika. Venäjän historian professori Uno Ludvig Lehtonen otti tehtävän vastaan 1910, kun Gunnar Suolahti jätti aikakauskirjan voidakseen omistautua paremmin 1906 perustetun kulttuurilehti *Ajan* toimitamiseen. Lehtonen oli aikakauskirjan päätoimittaja aina kuolemaansa saakka vuonna 1927. Pirkko Rommi on väittänyt, että juuri Lehtosen kaudella lehti oli enemmän kuin koskaan muulloin päätoimittajansa lehti.⁹

Lehtosella oli korkea käsitys tieteen arvosta, ja hän vaati aina toimitustyössä tiukkaa tieteellisyyttä, mutta samalla hän ym-

7. 'Lukijalle', *HAik*, näyttenumero 1902, 1–2.

8. Päiviö Tommila (1989), *Suomen historiankirjoitus: Tutkimuksen historia*, Helsinki: WSOY, 140, 148–149.

9. Rommi (1978) 124.

K. R. Brotherus, päätoimittaja 1928–34. Museo-
virasto.

märsi, että lehdellä oli tehtävä tutkimustulosten välittäjänä laajalle historiaa harrastavien piiriin. Hänen toisena tavoitteenaan oli historiaan perustuvan katsantotavan levittäminen, koska se kuului ”kaikkein ensimmäisiin sivistyskansan sivistystehtäviin”. Kolmanneksi, hän ei korostanut eroa Suomen ja yleisen historian välillä, vaan pyrki tarkastelemaan kotimaan historiaa osana yleistä historiallista kehitystä.¹⁰

Lehtosen toimittamalla Aikakauskirjalla oli oma vaikutuksensa myös tieteenalan keskustelukulttuurin muotoutumiseen. Jälleen Rommia mukaillen, Lehtosen aikana lehdessä käytiin kiivaita polemiikkeja, joihin hän myös itse osallistui ja joissa käytettiin varsin sapekasta kieltä. Keskustelun tyylilaji oli vastustajan tyrmääminen, ei pyrkimys ymmärtää erilaisia näkökohtia. Hienotunteisuus ja kohteliaat äänensävyt olivat kuuluneet Suolahden toimitukselliseen linjaan.

Lehti oli alkuun toimituksen omakustanne, joka sai tukea yliopiston konsistorilta. Vuosina 1911–15 aikakauskirjaa kustansi WSOY, mutta se tuotti kovasti tappioita, ja palautettiin siksi jälleen toimituksen huomaan tosin kustantajan myöntämän 400 markan avustuksen saattamana. Samalla riippuvaisuus tilaajien kannatuksesta kasvoi. Jo tuolloin moitittiin erityisesti historian-

opettajia siitä, että he eivät tilanneet lehteä. Voimakkaan levikkityön tuloksena tilaajamäärä saatiin kohoamaan 1915 noin 900:aan. Kun yliopiston tukea samana vuonna supistettiin, Suomen Historiallinen Seura tuli apuun ja alkoi 1916 avustaa lehteä taloudellisesti.¹¹ Merkittävä osa lehden tuloista tuli tuossa vaiheessa myös ilmoituksista.

■ *Historian Ystävät mukaan*

Maailmansodan jälkeen Historiallinen Aikakauskirja alkoi olla todellisissa vaikeuksissa. Kustannukset kohosivat, eivätkä tilaus- ja ilmoitustulot riittäneet kattamaan niitä, vaikka lehdellä oli edelleen runsaat 600 tilaajaa. Tuossa vaiheessa Lehtonen ryhtyi ajamaan historian harrastajien organisoitumista tavoitteena edistää historiallisen ajattelutavan leviämistä yhteiskunnassa. Näiden tavoitteiden pohjalta syntyi 11.4.1926 Historian Ystävien Liitto, jonka jäsenten toivottiin ja oletettiin tilaavan aikakauskirjaa ja edistävän myös sen levikkiä.¹²

Kun Lehtonen yllättäen kuoli jouluna 1927, hänen seuraajakseen lehden päätoimittajana nousi yleisen valtio-opin professori K. R. Brotherus. Hän ilmeisesti joutui ottamaan vastuun lehdestä nopeasti ja siihen erityisesti valmistautumatta, mutta hän varmasti koki tilanteen velvoittavana, sillä hän oli kuulunut jo lehden perustajiin.¹³

Huoli lehden tulevaisuudesta oli ilmasa. Saattaakseen Historiallisen Aikakauskirjan vankemmalle pohjalle Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto laativat tammikuussa 1928 toimituksen kanssa sopimuksen, joka siirsi vastuuta lehdestä toimitukselta yhteisöille. Seura ja Liitto asettivat kumpikin kolme jäsentä toimituskuntaan, joka valitsi päätoimittajan ja ratkaisi lehden ohjelman. Lehden toimitusta-

10. K. R. Brotherus 'U. L. Lehtonen ja Historiallinen Aikakauskirja', *HAik* 1927, 280–281; *HAik* 1910, 220–221 (tilausilmoitus).

11. Uuno Tuominen (1975) *Suomen Historiallinen Seura 1875–1975*, Historiallisia Tutkimuksia 97, Helsinki: SHS, 54.

12. U. L. Lehtonen 'Historian Ystävien Liitto', *HAik* 2/1926, 156–159.

13. Rehtori Brotheruksen toimikauden päättyessä. *HAik* 1935, 74.

paa tai lakkauttamista koskevien mahdollisten riitatapausten ratkaisu siirrettiin järjestöjen väliselle kokoukselle, johon kumpikin sai valita saman määrän edustajia.¹⁴

Toimitus saattoi täydentää itse itseään, ja vuoteen 1935 mennessä se oli kasvanut jo neljääntoista mieheen, jotka edustivat sekä yleisen että Suomen historian tutkimusta. Tätä kautta lehdessä ajateltiin toteutuvan monipuolinen ja mahdollisimman kattava historiantutkimuksen edustus. Tavaksi muotoutui, että kummankin osapuolen edustajat toimituksessa olivat alan professoreja tai varttuneempia tutkijoita. Heillä oli yhteinen kulttuuriympäristö, keskustelukieli ja suhteellisen samankaltainen arvomaailma. Tämä teki lehdestä selkeästi tiedelehden eikä linjaristiriitoja esiintynyt esimerkiksi tieteellisen tutkimuksen ja populaaritiedon julkaisemisen välillä. Myös harrastajien piiri arvosti tutkijoita, eikä ryhtynyt mestaroimaan heidän kentällään.

Samalla Liitto otti hoitaakseen lehden talouden, joskin tilit pidettiin liiton omien tilien ulkopuolella. Liiton jäsenet saivat tilata lehden puoleen hintaan, ja näin se sai 175 uutta tilaajaa. Historiallinen Seura tuki lehteä tuhansilla markoilla vuodessa. Vuodesta 1929 lähtien Aikakauskirja alkoi saada suoraa valtionapua ja tukea myös raharpajaisvaroista. Sen talous oli 1930-luvun alussa tasapainossa, vaikka lama-aika verottikin hieman tilaajien ja ilmoittajien määrää. Säästötoimet näkyivät siinä, että lehteä ei uskallettu ryhtyä laajentamaan ja ulkomaista kirjallisuutta hankittiin aikaisempaa sattumanvaraisemmin. Muutamat yksityiset henkilöt tai yritykset muistivat lehteä esimerkiksi lahjoittamalla sille painopaperia. 1930-luvun lopulla vakiintui käytännöksi, että sekä Historiallinen Seura että Historian Ystävien Liitto antoivat vuosittain saman kannatussumman lehdelle.¹⁵

14. SHS:n ylimääräisen kok. ptk. 11.1.1928. *Historian Arkisto (HArk)* XXXVII, Helsinki: SHS 1929, 25–26.

15. Tiedot lehden taustajärjestelyistä ja taloudesta sisältyvät SHS:n ja HYL:n toimintakertomuksiin, jotka on julkaistu vuosittain HAik:ssa.

16. Veli-Matti Autio (2003) 'Brotherus, Karl Robert', *Suomen kansallisbiografia 1*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 824–826.

■ *Painotus kotimaan historiaan*

Brotherus oli yhteiskunnallisesti ja poliittisesti hyvin aktiivinen henkilö, jonka kiinnostus hajaantui monelle taholle. Hän toimi vuodesta 1931 rehtorina kieliriitojen repimässä Helsingin yliopistossa.¹⁶ Alun alkaen hän oli ilmeisesti valmis ottamaan päätoimittajan tehtävät vain väliaikaisesti. Tuota aikaa kesti kuitenkin seitsemän vuotta, kunnes tehtävään 1935 ryhtyi Suomen historian professori Jalmari Jaakkola. Hän pysyi päätoimittajana peräti 25 vuotta. Toimitussihteerinä ja taloudenhoitajana oli aloittanut jo 1930 maisteri Pentti Renvall, joka hoiti tehtävää kevääseen 1945 saakka. Jaakkolan kaudella toimitussihteerinä ennättivät olla vielä muun muassa tohtorit Armas Luukko ja Mauno Jokipii.

Ryhtyessään päätoimittajaksi Jaakkola ei julkaissut minkäänlaista ohjelmakirjoitusta, jossa hän olisi selviteltyt ajatuksiaan lehden toimittamisesta. Tällainen ”pehmeä” vaihdos toimituksen jäsenestä päätoimittajaksi tuli lehdessä tavaksi. Myöskään Pentti Renvall tai Eino Jutikkala eivät etukäteen linjanneet näkemyksiään. Uudet päätoimittajat yleensä kasvoivat lehden vetotehtävään tiedeyhteisön sisällä. Miehet vaihtuivat, mutta peruslinja lehdessä pysyi.

1920-luvun keskusteluissa on nähty jälkeenpäin merkkejä vastakkainasettelusta

Jalmari Jaakkola, päätoimittaja 1935–59. Yhtyneitten kuva-arkisto.

kotimaisen ja yleisen historian tutkimuksen välillä. Aikakauskirja edusti tuolloin yleisen historian puolta, kun taas Historiallisen Seuran piirissä kotimainen linja oli vallitseva.¹⁷ Sen keskeisiin henkilöihin kuului Jaakkola, ja hänen mukanaan päätoimittajan tehtävä myös siirtyi vuosikausiksi kotimaisen historian professorien tontille.

Kun lehti vietti 50-vuotisjuhlaansa 1953, päätoimittaja Jaakkola totesi, että missään elämänsä vaiheessa Aikakauskirjalla ei ollut kärsinyt henkisen tuen puutetta, vaan se oli saanut taakseen kaikki nimekkäimmät ja tunnetuimmat suomalaiset historian-tutkijat, jotka olivat auliisti tarjonneet lehden kirjoituksiaan. Jaakkola ei ottanut kantaa lehden luonteeseen, vaan totesi ainoastaan, että sen välityksellä tavoiteltiin ”historiallisen ajatustavan syvenemistä ja juurtumista kansalliseen ja yhteiskunnalliseen elämämme”.¹⁸

Kansallinen, kotimaan historiaan keskittynyt tutkimus alkoi korostua Aikakauskirjan sisällössä. Jutikkala on selittänyt tätä siirtymää siten, että kyse ei ollut ideologisista syistä, vaan lehden yleinen luonne muuttui ja siitä tuli ammattilehti. Se seurasi kansainvälistä kehitystä, joka oli johtanut siihen, että historian tutkijat kaikissa maissa pitivät tärkeimpänä juuri oman maansa historian selvittämistä.¹⁹ Tämä liukuma kotimaisen historian puolelle näyttää tapahtuneen vähitellen, ja sen vaiheiden tarkempi osoittaminen vaatii tätä katsausta syvällisemmän analyysin.

Lehden talous tuotti ajoittain ongelmia. Vaikka taloudenpito nimellisesti oli edelleen Ystäväin Liitolla, tosiasiasa toimitus oli sen hoitanut. Joulukuussa 1948 Historiallinen Seura ja Ystäväin Liitto uusivat julkaisusopimuksen. Toimituksen rakenne säilyi siinä ennallaan, mutta taloudelliseksi toimielimeksi muodostettiin erillinen valtuuskunta. Kumpikin yhdistys ja toimitus valitsivat siihen yhden jäsenen, ja sen sihteerinä oli

17. Rommi (1978) 149, erit. viite 108.

18. Jaakkola (1953) 10–12.

19. Eino Jutikkala, ’Historiallinen Aikakauskirja syntyyssään ja nyt’, *HAik* 2/1978, 100–101.

20. SHS:n ptk. 13.12.1948 ja 24.1.1949. *HArk* 53, Helsinki 1950, 426–430.

Pentti Renvall, päätoimittaja 1960–69. Lehtikuva Oy. Kuva: Matti Peltonen.

toimitussihteeri. Seurat tukivat edelleen vuosittain samalla summalla lehden ilmestymistä, ja myös Historiallisen Seuran jäsenille myönnettiin tilausmaksuista sama alennus kuin Liiton jäsenille.²⁰

■ *Tiukasti tiedelehti*

Jaakkolan 75-vuotispäivää juhlittiin 1960 tutkijoiden piirissä näyttävästi, ja tuolloin hän myös jätti Historiallisen Aikakauskirjan. Hänen seuraajakseen toimitus valitsi Suomen ja Skandinavian historian professori Pentti Renvallin.

Renvallin kiinnostus metodisia pohdintoja ja historiallisia selitysmalleja kohtaan näkyi myös Aikakauskirjan palstoilla. Erityisesti hän kehitti osastoa ”Ajankohtaisia tutkimuskysymyksiä”, joka laajeni ja jossa esiteltiin myös historiantutkimusta muuttaneita ajankohtaisia teoksia. Ulkomaisen kirjallisuuden seuraaminen tuli järjestelmällisemmäksi. Kansainvälistymistä osoitti se, että lehdesä alettiin julkaista aikaisempaa enemmän ulkomaisten tutkijoiden kirjoituksia.

Lehti pysyi tieteellisenä julkaisuna, joka sisälsi tutkimusartikkeleita, uusien tutkimusten selostusta ja arvostelua, tieteellistä väitelyä ja historiantutkimuksen asemaa koskevaa keskustelua sekä lyhyitä historiatieteen maailman uutisia. Yleistä kulttuuripo-

liittistä debattia varten – silloinkin kun sen aihe kiinnosti historia-alan edustajia – oli muita forumeja. Renvall ei ollut halukas antamaan tilaa lehdessä historian popularisointiin viittaavalle aineistolle.²¹

Tuo linja ei horjunut hänen seuraajansa-kaan kaudella. Pentti Renvall pyysi 1969 eroa päätoimittajan tehtävästä, sillä hänestä oli 1968 tullut Helsingin yliopiston kansleri. Hänen tilalleen valittiin vuoden 1970 alusta lähtien Suomen historian professori Eino Jutikkala, joka oli ollut toimituksen jäsen vuodesta 1935 lähtien. Hän toi lehden toimitussihteeriksi ainoan tässä asemassa olleen naisen, dosentti Pirkko Rommin. Lehden toimitusneuvostoon liittyi ensimmäisenä naisjäsenenä 1972 professori Aira Kemiläinen. Jutikkala on aktiivisena tutkijana, kirjallisuuden arvostelijana ja keskustelijana ollut Aikakauskirjan kaikkien aikojen tuotteliair kirjoittaja.

Lehden kustannussopimus uusittiin 1970, jolloin taloudellisesta valtuuskunnasta muodostettiin taustajärjestöjen asettama hallintoelin, jonka kokouksissa toimituksella oli ainoastaan puheoikeus. Lukumäärältään kasvaneesta toimituksesta taas muotoutui toimitusneuvosto, joka neuvoa antavana elimenä kokoontui kerran vuodessa. Vuoteen 1982 se oli puhtaasti tieteenharjoittajien käsissä, kunnes Historian Ystävien Liitto asetti edustajikseen myös kaksi muita sidosryhmiä edustavaa henkilöä, maisterit Veikko Löyttyniemen ja Antti-Jukka Ok-sasen.

Erotessaan Renvall esitti harkittavaksi, voitaisiinko historian professorien muodostamaa toimitusta vastaisuudessa huomattavasti nuorentaa. Eroava toimittaja myös vetosi lehden kehittämiseksi monipuolisemmaksi ja paremmin aikansa vaatimuksia vastaavaksi. Tämä voidaan tulkita varovaiseksi avaukseksi laajentaa lehden piiriä. Nuoremman polven uudet vaikutteet ja halu käydä tieteenalansa julkista keskustelua al-

koivat tunkeutua aikakauslehden rauhaan.²² Lehdelle nimettiin 1970 toimitusvaliokunta, jota toimintakertomuksessa kutsuttiin ”nuorten neuvostoksi”. Sen jäseniksi valittiin päätoimittajan ja toimitussihteerin ohella professorit Vilho Niitemaa (53 v.) ja Tuomo Polvinen (39 v.) sekä maisteri Kari Selén (30 v.). Tarkoituksena oli, että se kokoontuisi vähintään neljästi vuodessa, mutta kokoukset jäivät 1970-luvun alkupuolella vain yhteen vuodessa. Neuvoston jäsenetkään eivät vaihtuneet, joten sen merkitys jäi näennäiseksi.²³

Jutikkala esitti käsityksensä Historiallisen Aikakauskirjan tehtävästä 1978, kun lehti julkaisi 75-vuotisen taipaleensa kunniaksi juhlanumeron. Hän totesi siinä yksiselitteisesti, että ”Historiallinen Aikakauskirja on ja tahtoo olla tieteellinen julkaisu”. Historiaa popularisoiville – varsinkin lähimenneisyyttä käsitteleville – kirjoituksille löytyi julkaisukanavia yllin kyllin, ja historian opetuksen ongelmia käsiteltiin opettajajärjestön julkaisemassa *Kleiossa*. Tieteellisyys ei luon-

Eino Jutikkala, päätoimittaja 1970–82. Lehtikuva Oy.

21. Kuten viime numerosta ilmenee – – – (toimitus), *HAik* 1/1970, 1.

22. Historiallisen Aikakauskirjan toimituskunta, *HAik* 4/1969, 339.

23. HAik:n toimintakertomukset 1970–74, *HAik* ark. Kansallisarkisto (KA).

Historiallinen Aikakauskirja 1903–2003

Päätoimittajat

Gunnar Suolahti (Palander)	1903–11
U. L. Lehtonen	1911–27
K. R. Brotherus	1928–34
Jalmari Jaakkola	1935–59
Pentti Renvall	1960–69
Eino Jutikkala	1970–82
Päiviö Tommila	1983–90
Ohto Manninen	1991–2000
Juha Sihvola	2001–

Toimitussihteerit

Kaarlo Blomstedt	1903–06
A. M. Tallgren	1907
Atle Wilskman	1908–09
K. V. Kaukovalta	1910
Arvi Korhonen	1920–23
Ohto Oksala	1928–29
Pentti Renvall	1930–45
Eino E. Suolahti (vt.)	1943
Aulis Oja (vt.)	1944
Aulis Oja	1945–47
Armas Luukko	1948–55
Mauno Jokipii	1956–58
Jaakko Numminen	1959–62
Pentti Papunen	1962–63
Heikki Ylikangas	1963–66
Osmo Jussila	1967–69
Pirkko Rommi	1970–73
Ohto Manninen	1973–81
Seppo Zetterberg (vt.)	1977
Veikko Kallio	1982–

Toimittajat

Veikko Kallio	1980–81
Eino Lyytinen	1983–94
Pertti Haapala	1991–2000
Jukka-Pekka Pietiäinen	1991–96
Heikki Mikkeli	1995–2000
Merja-Liisa Hinkkanen	1997–2000
Tiina Kinnunen	2001–
Tuomas M. S. Lehtonen	2001–
Maria Lähteenmäki	2001–
Kimmo Rentola	2001–

Toimitusneuvoston (toimituksen) jäsenet

K. R. Brotherus	1904–07, 1924–27, 1935–49
A. M. Tallgren	1906–07
A. R. Cederberg	1907–12, 1930–45
Atte Wilskman	1907
K. V. Kaukovalta	1908, 1910
A. F. Puukko	1908
K. W. Rauhala	1908–09, 1921–34
L. O. Th. Tudeer	1908–09

Harri Holma	1909–10
Kustavi Grotenfelt	1910–14
Jalmari Jaakkola	1910, 1922–34, 1960–61
K. O. Lindeqvist	1910–20
K. R. Melander	1910–20
J. M. Salenius	1910–11
Jaakko Gummerus	1912–20
Gunnar Suolahti	1912–18, 1928–33
Väinö Voionmaa	1913–40
Edv. Rein	1917–40
Gunnar Sarva	1920–29
Kaarlo Blomstedt	1921–49
Juhani Rinne	1921–26, 1928–35
Martti Ruuth	1921–52
Arvi Korhonen	1924–27, 1941–61
Einar W. Juva (Juvelius)	1928–63
Kaarlo Österbladh	1934–43
Eino Jutikkala	1935–69, 1982–90
Aarno Maliniemi	1935–62
G. Rein	1935–47
Kaarlo Jäntere	1938–57
Yrjö Nurmio	1946–68
Pentti Renvall	1946–59, 1970–74
Aimo Halila	1950–75
L. A. Puntila	1953–81
Aulis J. Alanen	1956–81
Armas Luukko	1956–81
Vilho Niitemaa	1956–81
Mikko Juva	1958–81
Jaakko Suolahti	1961–62, 1964–86
Mauno Jokipii	1962–90
Kauko Pirinen	1962–81
Päiviö Tommila	1966–82
Yrjö Blomstedt	1968–81
Sven-Erik Åström	1968–81
Erkki Kuujo	1969–81
Tuomo Polvinen	1969–81
Kyösti Julku	1970–81
Aira Kemiläinen	1972–81
Heikki Kirkinen	1972–81
Keijo Korhonen	1976–78
Eino Murtorinne	1976–84
Toivo J. Paloposki	1976–90
Erkki Pihkala	1976–81
Olli Vehviläinen	1976–81
Viljo Rasila	1977–81
Hannu Soikkanen	1977–81
Jorma Ahvenainen	1982–84
Seikko Eskola	1982–87
Osmo Jussila	1982–90
Veikko Litzen	1982–84
Veikko Löyttyniemi	1982–90
Antti-Jukka Oksanen	1982–90
Pentti Virrankoski	1982–84

Markku Heikkilä	1985–87
Kari Selén	1982–90
Kalervo Hovi	1985–99
Yrjö Kaukiainen	1985–90
Ohto Manninen	1985–90
Seppo Rytkönen	1985–87
Jouko Vahtola	1987–96
Antero Heikkinen	1988–90
Toivo Nygård	1988–90
Maija Väisänen	1988–90
Pertti Haapala	1991–96
Erkki Kouri	1991–96
Markku Kuisma	1991–99
Markku Mansner	1991–96
Ville Marjomäki	1991–99
Antero Penttilä	1991–96
Jukka-Pekka Pietiäinen	1991–99
Raimo Salokangas	1991–99
Päivi Setälä	1991–99
Kauko Sipponen	1991–99
Irma Sulkunen	1991–99
Seppo Zetterberg	1991–93
Jyrki Vesikansa	1994–99
Sisko Haikala	1997–99
Tuomo Lappalainen	1997–99
Leena Mäkilä	1997–99
Seppo Männikkö	1997–99
Marjatta Väänänen	1997–99
<i>Hallituksen jäsenet</i>	
Martti Häikiö	2000–02
Pirkko Leino-Kaukiainen	2000– (pj. 2000–02)
Raimo Salokangas	2000–02
Juha Sihvola	2000
Kyösti Tiainen	2000–
Jyrki Vesikansa	2000– (pj. 2003–)
Katariina Mustakallio	2001–
Marjatta Rahikainen	2003–
Heikki Talvitie	2003
<i>Taloudenhoitajat</i>	
A. M. Tallgren	1906
Atle Wilskman	1907
K. V. Kaukovalta	1908–09
Kari O. Virtanen	1968–70
Marjatta Suuronen	1970–71
Rauno Selin	1972–75
Sirkka Suomi-Vihonen	1975–76
Erkki Hautala	1976–81
Jukka Korpela	1981
Tuomo Olkkonen	1981–82
Ilkka Liikanen	1982–83
Jaakko Pöyhönen	1984–
<i>Ulkoasu</i>	
Heikki Kalliomaa	1991–

nollisestikaan sulkenut pois sitä, että lehdessä voitiin julkaista aiheensa tai kirjoitustapansa puolesta laajahkoa lukijakunta kiinnostavia artikkeleita. Tieteelliseen lehteen kuuluivat Jutikkalan arvion mukaan myös kirja-arvostelut ja tieteellinen keskustelu, mutta sen sijaan vähäpätöisempänä tehtävänä hän piti historia-alan uutispalstan pitämistä.²⁴

Jutikkala myös kannusti tutkijoita polemiikkiin ja huomautti, että toimitus halusi mahdollisissa kiistoissa osoittaa puolueettomuuttaan siten, että se ei karsisi puheenvuoroista väkeviäkään ilmaisuja. Taustana tälle toteamukselle oli juuri käynnissä ollut nuijasota-keskustelu, joka oli lähtenyt Heikki Ylikankaan julkaiseman teoksen *Nuijasota* (1977) arvostelusta, ja jossa toimitus oli joutunut pohtimaan vastineiden ja kommenttien oikeudenmukaista ”marssijärjestystä” lehden palstoille.²⁵

Jutikkalan päätoimittajakauden alussa vuoden 1971 ensimmäisessä numerossa kaksi melko tuoretta tohtoria Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas herättivät Aikakauskirjassa ainakin nuoren tutkijajoukon mielissä legendaariseen asemaan kohonneen keskustelun otsikolla ”Kaksi historiaa”. Siinä pohdittiin historian tutkimuksen selitysmalleja, ja sitä kommentoitiin vilkkaasti tutkijayhteisössä.²⁶

Aikakauskirjan rooli tiedelehtenä kyseenalaistettiin syksyllä 1973 toimitusneuvostossa, jossa käytiin keskustelua priorisoinnista niin sanotun meriittitutkimuksen ja lukijakunnan odotusten välillä. Tuloksena todettiin, että opettajista, opiskelijoista ja harrastajista koostuneen lukijakunnan palveleminen olisi tärkeämpää, jos lehden erilaiset tehtävät joutuisivat keskenään ristiriitaan.²⁷

Vaikeutta sovittaa yhteen lehden kaksi roolia valaistiin vuoden 1972 toimintakerptomuksessa. Siinä todettiin, että ”meriittiarikkeleita” oli tarjolla, mutta muunlaisia kir-

24. Jutikkala (1978) 101.

25. Edellisen johdosta (toim. huom.), *HAik* 2/1978, 179.

26. Antero Heikkinen & Heikki Ylikangas 'Kaksi historiaa', *HAik* 1/1971, 53–59. Lehdessä julkaistiin 1971 myös useita siihen tulleita kommentteja.

27. Toimitusneuvoston ptk. 14.9.1973, *HAik*. ark. KA.

joituksia oli vaikea saada ja niitä sai odottaa pitkään, koska ei ollut rahaa maksaa kirjoittajille. Toimitus jatkoi: ”Nykyinen aika ei ole perin otollista altruistiseen toimintaan kiihottajana, toimintaan, jollaiseksi arvostelujen ym. kirjoitusten laatiminen Historialliseen Aikakauskirjaan pakostakin on muodostunut”. Vuonna 1973 valitettiin edelleen, että ylitarjontaa kirjoituksista ei ollut ja keskusteluosasto oli supistunut. Vain ajankohdistaisten tutkimuskysymysten esittely oli lisääntynyt. Karkeasti näyttää siltä, että tutkimusten osuus lehden sisällöstä oli runsas kolmannes, arvosteluja oli vajaa kolmannes ja keskustelujen osuus oli 3–5 prosentin luokkaa.²⁸

Aikakauskirjan painoasua uudistettiin vuoden 1969 alussa, jolloin arvostelut ryhdyttiin latomaan kahdelle palstalle ja artikkeliosaston ladelmaa levitettiin, mutta säilytettiin edelleen yksipalstaisuus. Kiiltopaperin sijaan 1971 tuli himmeä paperi, ja kannen väriä alettiin vaihtaa vuosittain, mutta pysyttiin hillityissä sävyissä. Samalla sisällysluettelo siirrettiin lehden alkuun. Suurempi muutos toteutettiin 1983, kun artikkelit alettiin painaa kaksipalstaisina ja arvostelut kolmipalstaisina. Sivut olivat täyteen ahdettuja, ja kannen paperi sai räväkämmät sävyt.

■ *Yleistajuisempaan suuntaan*

Tullessaan Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittajaksi vuoden 1983 alussa professori Päiviö Tommila oli perustajien jälkeen ensimmäinen päätoimittaja, joka julkaisi heti omat linjanvetonsa. Lehdistön tutkijana hän toi pääkirjoitukset lehteen. Toimitukseen tuli myös lisävoimia, kun ulkomaantoimittajana aloitti 1983 dosentti Eino Lyytinen.

Tommila totesi, että lehti oli koko elinikänsä ollut korkean tieteellinen ja suunnattu lähinnä alan ammattikunnalle. Hän nosti esiin kolme tehtävää. Ensinnäkin Aikakauskirjan tuli seurata tutkimuksen ajankohtaisia tapahtumia ja virtauksia. Toiseksi sen tuli ottaa kantaa historian käyttöön yhteiskunnassa ja kolmanneksi toimia historiallisen katsomustavan levittäjänä. Hän halusi avartaa lehden maailmankuvaa ja huomautti, että sen ei enää tulisi olla yksin tut-

Päiviö Tommila, päätoimittaja 1983–90. Yhtyneitten kuva-arkisto. Kuva: Jorma Komulainen.

kijoiden ja opettajien ammattilehti vaan myös kulttuuripoliittinen lehti. Aikakauskirjasta tehtäisiin historian äänitorvi muiden tieteenalojen, yleisön ja yhteiskunnan suuntaan.

Tommila halusi, että lehdessä pohdittaisiin aktiivisesti historiantutkimuksen tehtäviä, tutkimuskohteita, menetelmiä ja yhteyksiä muihin tieteenaloihin. Tutkijoiden tuli astua ulos kammioistaan ja antaa keskukselle. Lehden palstoille haluttiin tuoda kriittisiä arvioita historian opetuksesta ja oppikirjoista, arvioida myös populaaria kirjallisuutta ja keskustella arvoista sekä kansallisesta identiteetistä.²⁹

Vaikka ohjelmakirjoitus antoi aiheen olettaa, että perinteinen tutkimusartikkeli tulisi Tommilan Aikakauskirjassa jäämään sivuosaan, näin ei käytännössä tapahtunut, vaan se pysyi edelleen lehden selkärankana, mutta keskusteluosasto tuli monipuolisemmaksi. Lehdessä alettiin julkaista myös erilaisia teemanumeroja alkaen vuoden 1983 toisesta numerosta, joka keskittyi hahmotamaan Pentti Renvallin tutkijaprofiilia.

Helsingin yliopiston rehtoriksi 1988 valittu Tommila luopui Historiallisen Aikakauskirjan toimittamisesta vuoden 1990 lopussa, ja hänen seuraajakseen valittiin professori Ohto Manninen, joka oli 1970-luvulla toiminut useita vuosia lehden toimitussihteerinä. Näin jatkui perinne, jonka mukaan

päätoimittaja kasvoi hiljalleen sisään lehden. Manninen myös laajensi lehden toimitusta, johon tulivat mukaan dosentit Pertti Haapala ja Jukka-Pekka Pietiäinen. Myöhemmin toimitukseen liittyivät vielä dosentit Heikki Mikkeli ja Merja-Liisa Hinkkanen.

Aikakauskirja uudistui 1991 ulkoasultaan graafikko Heikki Kalliomaan käsissä. Sen taitto selkiytyi, kuvitusta lisättiin, koko ilme näytti raikkaammalta, ja kannen värityksessä palattiin hillitympään tyyliin. Mannisen ensimmäisessä numerossa kannessa oli kuva piippua polttavasta Stalinista, ja irtonumerona se kävi hyvin kaupaksi. Numeron sisältö myös kertoi maailman muuttuneen Suomen lähiympäristössä, mikä vaati poliittisen historian tutkijoilta uusia arvioita. Tähän innosti myös itäisen naapurin arkistojen avautuminen tutkijoille.

Linjakysymyksissä Manninen tarttui härkää sarvista todetessaan, että lehden kahdella julkaisijalla on sama suunta, mutta eri tarkoitukset. Suomen Historiallinen Seura pyrki tieteen edistämiseen ja Historian Ystävien Liitto taas tiedon popularisointiin.

Ohto Manninen, päätoimittaja 1991–2000. Kuva: Kari Sarkkinen.

”Näiden kahden intressin yhdistäminen saattaa aiheuttaa hankaluuksia, mutta kuten on osoittautunut – se ei ole mahdotonta”, hän totesi. Prioriteetit olivat kuitenkin selvät: tavoitteena oli julkaista tieteellisesti korkeatasoista ja selkeästi kirjoitettua tekstiä. Tutkimustulokset oli tuotava ”harrastuneen yleisön” saataville.

Päätoimittaja peräsi teksteiltä ajankohtaisuutta ja halusi lyhentää sekä artikkelien että kirja-arvostelujen pituutta. Hän pyrki teemoittamaan numeroita ja toivoi, että ajankohtaisuus myös arvosteluosastossa voitaisiin taata.³⁰

■ *Mihin suuntaan?*

Aikakauskirjan laaja toimitusneuvosto ja erillinen taloudellinen valtuuskunta osoittautuivat kovin raskaaksi hallintojärjestelmäksi, jota Historian Ystävien Liiton aloitteesta päätettiin yksinkertaistaa. Uusi kustannussopimus julkaisijajärjestöjen välillä solmittiin tammikuussa 2000. Sen mukaan järjestöt asettivat lehden hallintoa ja taloutta hoitamaan kuusijäsenisen hallituksen, johon kumpikin nimesi kolme edustajaa. Sen puheenjohtajuus vaihtelee järjestöjen kesken aina kolmen vuoden välein. Hallitus valitsee päätoimittajan Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäsenten keskuudesta. Päätoimittaja puolestaan saa avoimen valtakirjan tehdä lehteä ja valita toimitukseen mahdolliset kumppaninsa.³¹

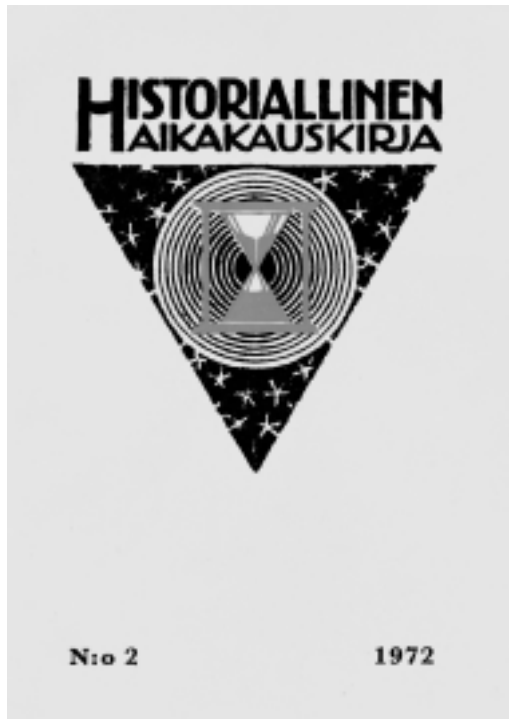
Ensi töikseen uusi hallitus joutui paneutumaan päätoimittajan valintaan. Tuo valinta katkaisi jo perinteeksi muodostuneen käytännön, että lehden johdossa oli kotimaisen historian viranhaltija. Tehtävään valittiin vuoden 2001 alusta lukien Jyväskylän yliopiston yleisen historian professorin virkaan vasta nimitetty Juha Sihvola. Hän koki ympärilleen lehden toimitukseksi edus-

28. Toimintakertomukset 1972 ja 1973, *HAik* ark. KA.

29. P. T. 'Kahdeksan vuosikymmentä ja Kahdeksankymmenluvun Historiallinen Aikakauskirja', *HAik* 1/1983, 1–2.

30. Ohto Manninen 'Ei ole entisensä', *HAik* 1/1991, 1–2.

31. Pirkko Leino-Kaukiainen 'Aikakauskirja elää ajassa' ja Jyrki Vesikansa 'HAikin uusi aika', *HAik* 2/2000, 152–157.

Historiallisen Aikakauskirjan kannessa oli vuosikymmeniä jugendaibeinen tiimalasi.

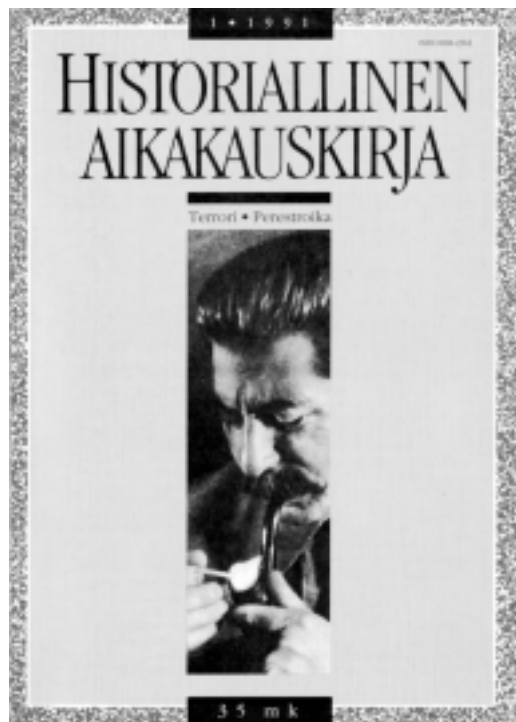
tavan joukon historian eri osa-alueilla liikkuvia tutkijoita: dosentit Tuomas Lehtonen, Maria Lähteenmäki ja Kimmo Rentola sekä tohtori Tiina Kinnunen. Uusien tuulten laikaistessa niin lehteä kuin hallintoakin jatkuvuutta ovat edustaneet ensin toimittajaksi 1980 ja toimitussihteeriksi 1982 tullut maisteri Veikko Kallio sekä vuodesta 1984 lähtien lehden taloutta hoitanut maisteri Jaakko Pöyhönen.

Kustannussopimuksen uusimisen ja kohta sen jälkeen tapahtuneen päätoimittajan valinnan yhteydessä käytiin vilkasta keskustelua lehden linjasta, tieteellisyydestä ja populaarisuudesta. Yhteistyön jatkuminen kahden varsin erilaisen, mutta periaatteessa historia-alan parasta ajavan yhteisön välillä merkitsi sitä, että myös sisällöllisissä kysymyksissä oltiin valmiita kompromisseihin. Tuolloin saavutettiin ainakin jonkin asteinen yksimielisyys siitä, että lehti jatkui tieteellisenä lehtenä. Tämä toteutui artikkeliosastossa siten, että tarjotut kirjoitukset ovat vuodesta 2000 alkaen olleet ennen jul-

kaisua perusteellisen tieteellisen arvioinnin kohteena.

Astuessaan tämän ”jättiläisen olkapäille” uutena päätoimittajana Juha Sihvola jätti valtioviisaasti ottamatta suoraan kantaa lehden linjaan ja korosti historian luonnetta tieteenä sekä sen haasteellista merkitystä kaikille ihmisille. Lehti olisi edelleenkin tiedelehti, mutta sen ei ollut mitään syytä karttaa keskustelua tai paaluttaa raja-aitoja mihinkään suuntaan. Historia on sinänsä kiinnostava tieteenala, eikä se kiinnostuksen lisäämiseksi tarvitse sensaatiohakuista markkinatavaraa.³²

Kysymys Historiallisen Aikakauskirjan tieteellisyydestä ja historiallisen populaaritiedon luonteesta ei kuitenkaan ole menettänyt ajankohtaisuuttaan. Voidaan hyvällä syyllä kysyä, löytyykö tänä päivänä enää sitä yhteistä säveltä, joka antaisi harmonisen soinnin tiedeyhteisön ja harrastajajärjestön yhteiselle lehdelle. Käsitys populaaritiedosta näyttää vuosien kuluessa muuttuneen. Enää ei riitä hyvin kirjoitettu, kiinnostavaa aihetta

Historiallisen Aikakauskirjan kansi uudistui 1991. Ulkoasu Heikki Kalliomaa.

Juha Sihvola, päätoimittaja vuodesta 2001. Kuva: Jyväskylän yliopisto.

käsittelevä artikkeli, vaan kiinnostuksen säilyminen vaatii mahdollisuutta tirkistelyyn ja ”kahvilainformaatiota”. Perusteellisia kirja-arvosteluja ei jakseta lukea, vaan ne tulisi korvata arvioivilla kirjalueteloilla. Puhumattakaan tieteellisistä artikkeleista: niille sanotaan löytyvän muitakin julkaisupaikkoja!³³ Historian ystävien on aika pohtia, mitä he lehdeltään odottavat ja toivovat.

Tiedeyhteisön ja yleisön väliin on syntynyt kokonaan uusi tiedonjulkistajien ja tietokirjoittajien ammattiryhmä, jonka tehtävänä on saattaa tutkimustulokset helposti luettavaan ja ymmärrettävään muotoon. Tämä ei enää ole pelkästään tutkijoiden harrastus. Historian tiedeyhteisö on kasvanut lu-

kumäärältään moninkertaiseksi viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Sille ovat vaihtoehtoiset julkaisukanavat elintärkeitä. Kansainvälistyminen on lisännyt paineita tasokkaan tiedelehden suuntaan. Jos Historiallisen Aikakauskirjan palstat avataan ”iltalehtijournalismille”, lehdellä ei ole tiedeyhteisön näkökulmasta suurta arvoa.

Kulttuuri- ja opetushallinnossa on puhuttu paljon kansainvälistymisestä, mutta herätty myös kysymään, onko Suomessa eri tieteenaloilla riittävästi kotimaisilla kielillä julkaistuja aineistoja. Niin kansallisella tieteenalalla kuin historia, suomenkielinen tiedelehti on välttämättömyys, instituutio, jota korkeatasoisimmatkaan kansainväliset lehdet eivät korvaa. Nuorille tutkijoille se voi olla ”kirjoittajakoulu”, vanhemmille väylä tavoittaa kotimainen yleisö. Se on keskustelufoorumi, jolla suomalaiset tutkijat voivat punnita vaikutteitaan ja tieteenalan ulkomaisten saavutusten merkitystä oman kehityksemme kannalta. Tähän ei ole mahdollisuutta missään muussa lehdessä, kuten lehden perustajat jo 1902 totesivat. Historian tutkijayhteisö on valinnan edessä ja sen tulee vastata lähitulevaisuudessa kysymyksen: Millaisen tiedelehden me tarvitsemme? ■

32. Juha Sihvola 'Historia, totuus ja arvot', *HAik* 1/2001, 1–4.

33. Jyrki Vesikansan toimintasuunnitelmana vuodelle 2003 esittelemä muistio lehden hallituksen kokoukselle 11.3.2003.